

BERTALAN ISTÓK, KOCSIS JÓZSI, KOVÁCS KATI ÉS A TÖBBIEK

Kajári árvasorsok az 1830-as években

ISTÓK BERTALAN, JÓZSI KOCSIS, KATI KOVÁCS AND THE OTHERS

The fates of orphans in Kajár during the 1830s*

HORVÁTH József

független történész, könyvtáros

Dr. Kovács Pál Könyvtár és Közösségi Tér

H-9023 Győr, Herman Ottó u. 22.

E-mail: horvath.jozsef@gyorikonnyvtar.hu

Abstract

In my study, I present the situation of minor orphans in the village of Kajár, Győr County, through the fates of children in three families. Istók Bertalan survived under the care of a guardian only for a year and a half, until his untimely death at the age of four; in his case, the process of dividing the legacy after his death reveals a lot about the prevailing conditions. The fate of the three half-orphans left behind after the death of Mrs Jánosné Kocsis was made difficult by their father's second marriage. In the Kovács family, the challenge was posed by the fact that soon after the death of the head of the family two of his adult sons, who had run the farm with him, also died. Therefore, three wives within the family were left as widows, two of them with two orphans each still in need of guardianship. The examined sources also provide an opportunity to reconstruct the living conditions and mortuary customs of the time.

KEYWORDS: MINOR ORPHANS, KAJÁR (GYŐR COUNTY), "ACTA ORPHANALIA", LIFESTYLE, MORTUARY CUSTOMS

KULCSSZAVAK: KISKORÚ ÁRVÁK, KAJÁR (GYŐR VÁRMEGYE), „ACTA ORPHANALIA”, ÉLETMÓD, TEMETKEZÉSI SZOKÁSOK

Kajár község a történelmi Győr vármegye azon települései közé tartozik, melyekkel az átlagosnál többet foglalkozott a történelmi kutatás. Köszönhető ez egyrészt annak, hogy Szent István király korától kezdődően a Bakonybéli Bencés Apátság birtoka volt, így az annak történetét két vaskos kötetben feldolgozó Sörös Pongrác bőven közölt Kajárról adatokat már a középkorból is (Sörös 1903); a kora újkorral foglalkozva pedig egy külön fejezetet szentelt a község egyház- és művelődéstörténetének (Sörös 1904, 302–336). Ugyanő írt egy tanulmányt a település török hódoltságkori történetéről is (Sörös 1902). Aligha véletlen, hogy a későbbi munkák e korszakokkal foglalkozó fejezetei főként a Sörös Pongrác által közzétett adatokra támaszkodnak, az 1937-ben kiadott jubileumi kiadványtól (Balogh–Kutas 1937) Vikár Tibor negyedszázada megjelent összefoglalásáig (Vikár 2000).

A 19. század első felével kapcsolatosan viszont lényegesen kevesebb adatot találhatunk az említett kiadványokban. Részben ez is motiválta témaválasztásomat: rövid tanulmányomban az 1830-as évekből fennmaradt, a kajári kiskorú árvák helyzetével kapcsolatos hagyatéki iratok vizsgálatával szeretnék adalékokkal szolgálni a település lakóinak mindennapi életéhez. De eszembe jutott az is: életem első kajárpécsi előadásán – melyet az 1980-as évek vége felé éppen Figler András felkérésére vállaltam el – 17. századi kajári végrendeletekről beszéltem; így az Ő emléke előtt is szeretnék tisztelni írással.

* HORVÁTH József (2026): Bertalan Istók, Kocsis Józsi, Kovács Kati és a többiek. Kajári árvasorsok az 1830-as években / Istók Bertalan, Józsi Kocsis, Kati Kovács and the others. The fates of orphans in Kajár during the 1830s. In: ILON, G. (szerk./ed.), *, „Elég volt a fecsegésből!”* In memoriam Figler András (1956–2010). Savaria University Press, Szombathely, 179–188.

A kajári kiskorú árvák hagyatéki iratairól

A kiskorú árvákkal kapcsolatos hagyatéki iratok külön levéltári egységként történő kezelésére a 18. század első felétől vannak adataink (Horváth 2018a, 117–118), a kisebb települések esetében azonban inkább csak a 19. század elejétől vált ez általános gyakorlattá. Ennek köszönhetően a falvakból fennmaradt ilyen jellegű irategyüttesek jelentős hányada a 19. század második negyedéből származik. A győri megyei levéltár „Acta Orphanalia” anyaga 35 dobozban ezernél több család árváinak hagyatékával kapcsolatosan tartalmaz iratokat. Különösen kiemelkedő a szentmártoni bencés uradalom „termése”: a Szentmárton mezővárosból fennmaradt 70 iratsomó mellett Tényőről 63, Ravazdról 54, Szentivánról 42, Nyalkáról és Csanakról 24–24, míg Kajárról 18 ilyen jellegű irategyüttes maradt fenn (Horváth 2018b, 149). Bár ez utóbbi mennyiség a többi, ezen uradalomhoz tartozó településhez képest kevésnek tűnik, kiválóan alkalmas arra, hogy a település árváinak e korszakbeli helyzetéről képet kapjunk.

Az „Acta Orphanalia” irategyüttesek gerincét általában egy hagyatéki leltár vagy egy árverési jegyzőkönyv képezi; ha tett végrendeletet az örökhagyó, úgy annak egy másolati példányát is idetették; és ide kerültek a gyámok éves jelentései, valamint a kiadásokat bizonyító átvételi elismervények is (Horváth 2018a, 114–115). A kajári irategyüttesekben végrendelettel nem találkozhatunk – jóllehet már a 17. századból is ismertünk itt készült testamentumokat (Horváth 1996, 32–34) –, inventárium sem sok maradt fenn; akad viszont szép számmal átvételi elismervény – többnyire „Nyugtató” kifejezéssel jelölve –, és vannak más típusú, jelen témánk szempontjából jól hasznosítható dokumentumok is: így például kérelmek, anyakönyvi kivonatok, vagy éppen temetési költségekről készült elszámolások is (Horváth 2023, 132–135).

A kajári anyagban az egész település árváira vonatkozó éves összesítő táblázatok – melyeket például az Eszterházy-uradalom falvaiban rendszeresen készítettek az árvagyámok (Horváth 2025, 311–312) – nem találhatók; mindegyik iratsomó tartalma egy-egy család kiskorú árváinak öröksége kapcsán keletkezett. Bár ezek mindegyike érdemes lenne az alaposabb bemutatásra, jelen tanulmányban – terjedelmi okokból – csupán hármat emelhetek ki közülük; reményeim szerint ezekből is képet kaphatunk arról, milyen sorsa volt a kiskorú árváknak – és környezetüknek – Kajáron az 1830-as években.

Bertalan Istók rövid árvasága – és hátrahagyott örökségének további sorsa

Kajáron lakozó özvegy Bertalan János 1835. április 19-én halálozott el (Anyakönyv), egyetlen árvát, a mintegy két és fél esztendőes Istókot hagyva hátra, aki Szalai István gyámtyáskodása alá került Kispécre. Egy 1836. június 16-án készült kimutatás szerint az árva egy évi tartására (1835. május 12-től 1836. május 11-ig számítva) 30, ruházatára 10 forintot fizettek ki a gyámnak; Bertalan Istóknak a szentmártoni uradalom árvapénztárában lévő – atyai javainak elárverezése után oda került – öröksége ekkor 1244 forintot és 10 krajcárt tett ki, ami akkor kajári viszonylatban jelentős összegnek számított. A kis árva azonban nem sokáig élvezhette ennek kamatait, mivel – amint az a Gáncs János helybéli evangélikus prédikátor által 1836. december 16-án kiállított „Halotti Bizonyítvány” szövegében olvasható – 1836. évben, Szent András havának 12. napján meghalt, és a következő nap „eltemetették légyen”. A dokumentum az árvát négyesztendősnak mondja, akinek szülei néhai Bertalan János zsellér és Kotsis Erzsébet voltak. Temetésének költségei 25 forintot tettek ki; erről később még szólunk.

Bertalan Istókról többet nem tudunk meg e forrásokból; rokonságáról viszont eléggé részletes képet kaphatunk. Mivel testvére nem volt, és szülei is elhaltak, hátrahagyott javai a törvényes öröklés rendje szerint (vö.: Tárkány Szücs 1981, 722–724) a még élő nagyszülők, illetve az oldalági rokonok között kerülhettek felosztásra. Ezért a szentmártoni uradalom gyámnokának, Benovich Józsefnek mindenekelőtt azt kellett tisztáznia, kik jöhetnek számba örökösként. Istók apai nagyapja, Bertalan Mihály még élt, első felesége, Varga Örzse viszont – akitől Bertalan János, azaz Istók édesapja született – már nem. Amint a szentmártoni úriszék 1839. április 17. napján tartott ülésének jegyzőkönyvéből kiderül, az osztzkodás nem ment könnyen, közel két és fél esztendeig elhúzódott. A nagyanya ágán Varga István és Varga János jelentkezett az örökségért; mivel az utóbbi a peres eljárás ideje alatt elhalálozott, helyébe fia, Varga Mihály lépett elő örökösként. Ők azzal a feltétellel kapták meg végül örökségüket: ha jelentkezne további Varga-atyafi, úgy azt a számukra megítélt összegből kell arányosan kifizetniük.

A Bertalan-ágról azt tudhatjuk meg az említett jegyzőkönyvből, hogy Istók nagyapja, Bertalan Mihály háromszor házasodott. Említett első feleségétől, Varga Örzsetől csak egyetlen fia született, János. Megözvegyülve Csillag Zsuzsát vette feleségül, akitől született lánya, Jutka kajári Kocsis Istvánhoz ment feleségül; Ő ekkor már nem élt, így ezen az ágon 19 éves – tehát jogi értelemben még

kiskorú – lánya, Kocsis Kata lépett elő örökössé. Bertalan Mihály harmadik házasságát Horváth Örszével kötötte, akitől két lánya született: Örsze 10, Juli 5 esztendő volt ekkor. Édesapjuk kívánsága szerint ők, valamint említett Kata nevű unokája egyenlő arányban örökölték Istók hátrahagyott javaiból; viszont mindhárman kiskorúak lévén, örökségük a szentmártoni uradalom árvapénztárába került.

Kocsis Kata öröksége azonban nem sokáig maradt ott, mivel – amint azt a Gáncs János helybéli evangélikus lelkész által 1840. május 8-án kiállított anyakönyvi kivonat bizonyítja – 1840. február 19-én férjhez ment Nemes János kajári ifjú legényhez (1. kép), néhai Nemes János gazdaember és Pósa Erzsébet fiához, és május 12-én Szentmártonban kézhez vette 282 forintot és 33 krajcárt kitevő teljes örökségét.

Kivonat

A' Kij. Pécsi és Kajári egyesült evang. Gyülekezetnek,
az Eszék melletti szász negyedben élő Nemes János megá-
ban foglalt Matriculájából: – A' Házassulók.

Állam.	Örvétele- sek neve.	Névről, polgári sorból és lakóhelyek.	Szüleiről; – ne- veik, polgári sorból és lakóhelyek.	Bizonyítá- sok.	Örvétele- sek neve.
		a' vőlegény név.	a' meny- egyező. név.	a' vőlegény név.	a' meny- egyező. név.
6. 19. Feb.	Nemes János, Ka- jári ifjú Legény.	Kocsis Kata, Kajári arva Kajadon Leány.	Kajáron la- kott néhai Nemes János gazda- ember és Pósa Erzsé- beth.	Kajári hegy- ből Nemes János, és Pósa Erzsé- beth.	Gáncs János, Pósa Erzsé- beth.

Melly Kivonat az Eredetivel hogy szóról szóra mindenek-
ben megegyez, annak Valóságáról adom ezen hiteles Bi-
zonyítványomat, nevem aláírásával és Szóloss Péterem-
mel megerősítve. Kőlt Kij. Pécsen Szászutó 8- 1840.

Gáncs János a' Kij.
Pécsi és Kajári egyesült ev. Ekkla
Lelkésze, J. N. Gyos és Sopron Kiseb-
Tábla Biztosa.

MNL-GE-MSVGYL-IV.1.9. N. 805 12.16

1. kép: Nemes János és Kocsis Katalin házasságkötésének anyakönyvi kivonata.

Fig. 1: Marriage certificate of János Nemes and Katalin Kocsis.

Bertalan Örzse és Juli örökségét viszont még jó néhány évig kezelte az uradalmi árvapénztár; annál inkább, mert 1840-ben apjuk elhalálozott, így özvegy édesanyjuknak igencsak szüksége volt a bent lévő összegek éves kamataira – amint ezt például 1842. május 5-én kelt, Fehér Ignác bíró és Bertalan Mihály törvénybíró keresztvonalásával megerősített, Herczeg József „oskolai segéd” által papírra vetett kérelme is bizonyítja. Az idősebb lánynak, Örsének 1846 áprilisában „a Kegyes gondviselés férjet rendelt”, ezért kérelmezi a még az árvapénztárban lévő örökségének kifizetését; egy évvel később pedig már ő veszi fel a „Juli nevetlen Öcsém” tartásáért járó évi 25 forintot kitevő kamatot is, immár „Kajári Kovács Pálné” névaláírással – vagyis édesanyjuk halála után ő lett húga nevelője is. (AO, No. 805.)

Amikor az apa második házassága tette nehezzé az árvák helyzetét

Kajáron lakozó Kocsis Jánosné halála után három gyermeke maradt félárva: Örzse 15, Juli 10, Józsi 5 esztendő volt ekkor. Mivel az apa, Kocsis János élt, ő lett a gyermekek természetes és törvényes gyámja (Homoki-Nagy 2005, 37). Az ilyen esetekben általában nem avatkozott be a dolgok menetébe az uradalmi árvagyám („gyámnok”), hiszen az apa nevelte a gyermekeket.

Kocsis Jánosné félárvái esetében viszont volt ok a közbelépésre; erről egy Kolosváry János uradalmi kasznár által jegyzett, 1836. december 10-én keltezett, „Tekintetes Fiscalis Ur!” megszólítással induló beadványból tudhatunk meg részleteket. Kiderül egyrészt az, hogy Kocsis János zsellér felesége után egy kis zsellérház, szőlőt és egyéb csekély ingó javakat örökölt, „*mellyek azomban szenvedő adosságokkal is megterhelve vannak*”, most pedig a második feleségével a jószágot fogyasztja és az adósságot gyarapítja. Az első feleségétől származó gyermekeknek – akiket az örökség illet – gondját nem viseli, sokszor munkája miatt „hétszámra” távol van; a mostohaanyjuk pedig még annyit sem foglalkozik velük, így „*szegények elhagyatva kol-dulás Mellett hol itt hol amott henteregnék a' faluba*”. A hitelezők pedig, látván, hogy a „*Mostanyi Aszszony Még a jóságbul is Tényőre az Apja házhoz elhordogatni kezdett, a' mint nálam jelentették*”, aggódnak pénzükért. Ezért – írja a kasznár – „*Magam is az Árvák sorsát /: Ámbár az Apjuk él, de éppen az a' pazarlójuk /: figyelem alá venni akarván, a' jóságot kotya alá bocsájtottam, és az adosságok kifizetése után, a' Meg Maradott sum-mát az Árvák részére gondviselés alá az Árva Cassába beadni jónak találtam*”.

Kolosváry János kajári kasznár hosszabban idézett beadványára Gözsy Máté uradalmi fiskális egy 1837. április 2-án, Szentmártonban keltezett intézkedéssel válaszolt. A becsatolt dokumentumok

alapján megállapította, hogy az árvák tiszta öröksége a hitelezők kifizetése után 93 forintot és 1 krajcárt tett ki, ez került be az árvapénztárba, ennek kamatait fordíthatják az árvák szükségére. Úgy ítéli meg, hogy „*Örzse leány maga is megérdemelhetvén kenyerét, annak kamatai az Úri Szék' Instantiaja szerént annak idejében tőke pénzé fordítassanak, Juli árvává azonban, ha a' nevelő kívánná az árvának 12ik éve bezártáig adassanak ki.*” Az utóbbi intézkedés teljesen egybevág Homoki-Nagy Mária szentesi és csongrádi kutatási tapasztalataival, mely szerint a kiskorú árvákat 12 éves koruk után szolgálni küldték, így „megkeresték” eltartásuk költségeit, ezért számukra már nem fizették ki az évente esedékes kamatot, hanem tőkésítették azt (Homoki-Nagy 2023, 122).

Amint láhattuk, Kocsis Örzse neveltetéséért a szentmártoni uradalmi árvapénztár 1837 után már nem fizetett ki több kamatot, azok tőkepénzét növelték. Ennek köszönhetően az utóbbi, ha szerény mértékben is, de gyarapodott. 1843. február 5-én ment férjhez Gyömörére, ezután kérte egy Bertalan Mihály kajári bíró és Fehér Ignác törvénybíró által aláírt, Szabó György jegyző által 1843. február 20-án készített beadványban öröksége kifizetését; kérése teljesítésekor 64 forint 37 krajcárt vehetett kézhez.

Kocsis Juli neveléséért a fentebb idézett rendelkezés alapján Tényőn lakozó Halász István vette fel néhány évig az esedékes kamatok, évente kb. hét forintot. Azután a kamatok már tőkepénzét gyarapították, mely a korszakunkat lezáró összesítő kimutatás készítésekor, 1849 végén 45 forintot és 14 krajcárt tett ki.

Feltűnhet a Tisztelt Olvasónak, hogy Gözsy Máté uradalmi fiskális rendelkezésében a harmadik árváról nem esett szó. Ennek oka, hogy ő ekkor, 1837 áprilisában már nem élt; temetésének 4 forintot és 29 krajcárt kitevő költségét 1837. március elsején fizette ki a kasznár Kocsis Jánosnak. (AO, No. 812.)

Amikor több rokon család árváinak örökségét együtt kezelték

Aligha véletlen, hogy az 1830-as évekből fennmaradt kajári „Acta Orphanalia” irategyüttesek közül a Kovács család árváival foglalkozó a legvastagabb: 33 iratot őriz, meglehetősen változatos tartalommal. Hogy mi okozza az eset bonyolultságát?

A családfő, „Öreg” Kovács Mihály meglehetősen népes családot hagyott hátra. Halálakor négy gyermeke már házas volt: Erzsébet nevű lánya Mórichidára ment férjhez Budai Istvánhoz; István Balázs Zsuzsannát vette feleségül; Mihály házastársa Magyar Éva volt, míg Péteré Tóth Éva. Három gyermek – Katalin, Sára és János – viszont még egyedülálló volt ekkor, és jogi értelemben kiskorú, azaz

24 év alatti – így az ő örökségük apjuk halála után a szentmártoni árvapénztárba került. Maradt utána özvegy is, Balázs Jutka, akit megillettek az özvegyi jogok. Mint az iratok egybevetéséből kiderül, Balázs Jutka a két legfiatalabb gyermek, Sára és János édesanyja volt; a még harmadikként otthon lévő Katalin Pintér Erzsébettől született. Az utóbbi volt talán az anyja a további négy gyermeknek is – de erre nem utalnak egyértelműen forrásaink.

Láthatjuk, hogy már csak a gyermekek száma miatt sem lehetett egyszerű áttekinteni az árvák helyzetét, de jelentősen bonyolította azt néhány további körülmény is. Mindenekelőtt az, hogy a házasságok között Mihalý és Péter otthon maradt és közösen gazdálkodtak apjukkal, majd annak halála után ketten vitték tovább a gazdaságot, közösen vállalva, hogy még otthon lévő két lánytestvérüket tisztességesen tartják. Amikor pedig István testvérük magtalanul elhalálozott, az ő földjeit is művelték, özvegyének biztosítva az özvegyi jogokat.

Közös gazdálkodásuk azonban csak rövid ideig tartott, mivel (az ifjabb) Mihalý 1834. augusztus 10-én, 38 és fél éves korában váratlanul elhalálozott, özvegyét, Magyar Évát két kicsi árvával hagyva hátra: Örzse kb. 3 éves volt ekkor, Miska még talán egy éves sem. Kovács Péter ezzel nehéz helyzetbe került, hiszen egyedül gazdálkodva kellett volna – saját felesége és két gyermeke eltartása mellett – két özvegy, két kiskorú árva és saját három testvére neveltetéséhez az örökségük után esedékes kamatozat előteremtése. Ezért 1834. decemberében egy kérvényt is benyújt, a kamatterhek csökkentését kérve. Hogy erre milyen választ kapott, nem tudjuk, mert sajnos nem sokkal ezután, 1835. március 8-án ő is elhalálozott (Anyakönyv), özvegyére, Tóth Évára két kiskorú gyermek nevelésének gondját hagyva. Sára közben 1835. januárjában férjhez ment kajári Tóth Jánoshoz, örökségét ez év júniusában fizette ki a szentmártoni árvapénztár; de Katalin és János még otthon maradt, az utóbbi özvegy édesanyjával. Így a „nagy családban” egyidejűleg három özvegyasszony élt, 2–2 árvával!

Volt azonban egy további bonyodalom is. Több, kajári előjárók által támogatott kérelem bizonyítja, hogy Kovács Katalin sokat betegeskedik, alkalmatlan bármilyen tevékenységre, és állandó gondozásra szorul, ezért igencsak szükséges számára az árvapénztárban lévő tőkepénze után esedékes kamatok kifizetése a gyámja számára – aki nem más, mint testvére Sára, és annak férje, Tóth János. Az egyik beadványból az is kiderül, hogy a családból senki más nem vállalta Kati gondozását. Tóth János és felesége gondozta Katit annak 1840. április 12-én bekövetkezett haláláig; a mellékelt halotti anyakönyvi kivonat szerint ekkor 32 éves és 5 hónapos volt. Temetésének 22 forintot és 51 krajcárt kitevő költségeiről pontos kimutatások maradtak fenn.

Gyámjai több éves gondozásáért – a helyi előjárók javaslatára, az uradalmi gyámnok döntése alapján – 25 forintot kaptak, a Kati vagyონrészéből Sárának jutó örökségen kívül.

Mi történt a többiekkel? Idősebb Kovács Mihalý legifjabb gyermeke, János 1841. január 26-án házasodott meg (Anyakönyv), néhány hónappal később megkapta örökségét az árvapénztárból. Édesanyja, Balázs Judit 1844-ben halálozott el, 49 évesen, addig vehette fel özvegyi jogon az egy gyermekrész után esedékes éves kamatozatot. Kovács Péter özvegye, Tóth Éva 1838-ig egyedül nevelte két félárva-ját, azután második férjével, kispéci Pintér Mártonnal. Míg ifjabb Kovács Mihalý özvegye, Magyar Éva 13 esztendeig maradt még ezen állapotában és nevelte egyedül két gyermekét; csak 1847-ben házasodott meg ismét, kispéci Horváth István felesége lett. (AO, No. 813.)

Életkörülmények

Az említett három család árváinak hagyatékával kapcsolatosan fennmaradt iratokból az eddig leírtak mellett számos egyéb dolgot is megtudhatunk. Terjedelmi okokból itt és most csupán két témakör-ről szólhatok röviden.

Mint említettem, a hagyaték számbavételekor mindig készült egy pontos inventárium; ha „kótyave-tye” is követte, úgy egy árverési jegyzőkönyv is. Így történt ez Kocsis Jánosné anyjának, Bognár Mihálynénak a halála után is (**2. kép**). Az 1836. február 22-én készült jegyzék 71 tételben sorolja fel az elhunyt hátrahagyott vagyontárgyait, melyek becsült értéke együttesen 185 forintot és 19 krajcárt tett ki; az árverésen befolyt összeg 288 forint 35 krajcár volt.

A legnagyobb értéket a „rossz” jelzővel illetett zsellérház jelentette, melyet a két állal együtt 98 forintra becsültek, és a licitálás végén 142 forintot adott érte új tulajdonosa, Sándor Istvánné. Utána a „rangsorban” az egy tábla szőlő jön 60 forint becs-értékkel, mely iránt azonban aligha volt nagyobb érdeklődés, hiszen a kikiáltási árra csak egy forintot kellett rátennie megszerzéséért ifj. Glubics János-nak. Már e két adatból is látható, hogy a többi vagyontárgy nem képviselhetett jelentősebb értéket, hiszen a további 69 tétel értékesítéséből mindössze 85 forint jött be. Jellemző, hogy a ház és a szőlő mellett csupán fél tucatnyi tétel becsértéke haladta meg az egy forintot; viszont kb. ugyanennyi azon tételeké is, melyeket egy-egy krajcárra becsültek! A „forintos” tételek közül egy-egy hat, illetve öt akós hordó, valamint egy „hidas” jelentette a legnagyobb értéket. Hogy mit értekelt egy krajcárra? Például két rossz szitát, melyek végül 7 krajcár ellenében kerültek új tulajdonosukhoz; vagy egy sodrófát, mely két krajcárt megért valakinek.

Örök Állás.

Kajársonn megküldött Bognár Jánosné min,
den ingó, s ingatlan Javainak Febr 22^{én} 1836.

Loty.	Arat.	Neme	Loty.	Arat.	Neme	Loty.	Arat.
Arat.	Arat.	Neme	Arat.	Arat.	Neme	Arat.	Arat.
1.	1	Prof. Zeller ház cölül egyjütt	98	1	Sándor János	112	1
2	1	Hidat	3	1	Nagy Andor	3	03
3	1	Sakos Hordo	2	1	Sándor János	2	15
4	1	Prof. Sakos Hordo	15	1	Sándor János	15	15
5	1	1 ^o 1 ^o 1 ^o	15	1	Béke Mihály	15	15
6	1	Enyő hordo	15	1	Sándor János	15	15
7	2	Se Enyő, egy nagyobb, és egy, Eshell	24	1	Petrus János felvise	29	29
8	1	Horta	30	1	Petrus János Bombi	33	33
9	2	Mosó fél	15	1	Béke János	15	15
10	4	Lék	1	20	1 ^o 1 ^o	1	15
11	4	Latol mint meg			mint meg		
12	1	Syelen lap magja ferzeménye	12	1	Tóth János	12	12
13	1	Prof. kupa	12	1	1 ^o 1 ^o	12	20
14	1	Károly lap	6	1	Tóth Mihály	6	07
15	1	Vonyogó	6	1	Prof. János	6	12
16	1	Kilázó vas	6	1	Helyes József	6	07
17	1	Véla Ezompiorral egyjütt	12	1	Tóth József	12	15
18	1	Matyos aprólel vasul egyjütt	6	1	Béke János	6	23
19	1	Matyos fél	4	1	Béke Mihály	4	05
20	1	Matyos fél	4	1	Tóth Mihály	4	20
21	1	Galitsa	12	1	Sándor János	12	12
22	1	Dagazó fél	6	1	1 ^o 1 ^o	6	09
23	1	Vasvilla magja ferzeménye	8	1	Helyes József	8	21
24	1	Matolla	2	1	Sándor János	2	00
25	1	Provaifsa	1	1	1 ^o 1 ^o	1	00
		Oldul	108 31			155 22	

MNL GYMS. 14. 1. g. 1. 30. M. 8/12

2. kép: Bognár Jánosné hagyatékának árverési jegyzőkönyve (első oldal).

Fig. 2: Auction minutes of the estate of Mrs. János Bognár (first page).

Két krajcár ellenében kelt el például két rossz teknő, két rossz villa, illetve egy rossz köszörülő. Gyakorlatilag mindenre akadt vevő, és a szegényebbeknek is jutott egy-két apróbb vagyontárgy. Talán nem érdektelen megemlítenem, hogy a 71 tétel új tulajdonosa nem kevesebb, mint 31 személy közül került ki. Így nézett ki tehát Kajáron az árverések „mikrovilága” (vö.: Granasztói 2012).

Bognár Jánosné legértékesebb bútora egy „rossz” jelzővel illetett asztal volt, melyet egy forintért kiáltottak ki, és 30 krajcárt kellett erre rátennie a „nyertesnek”. Valamivel nagyobb érdeklődés mutatkozott a fekete ágy iránt, melynél 30 krajcárról indult és 1 forint 1 krajcárnál állt meg a licitálás. Az asztal melletti pad 14, egy kis szék 5, egy fekete fogas 11 krajcárt ért meg vevőjének. Egy ládáért 33, egy képért 10 krajcárt adott ugyanazon személy. A legnagyobb sikere talán egy háttas széknek volt, melyet 6 krajcárért kiáltottak ki és 41-ért vitte el a házat – és még további tucatnyi kisebb tételt – megvásárló Sándor Istvánné. (AO, No. 812.)

A temetkezési szokásokról

Amint a bemutatott forrásokból látható, a hagyatéki iratokban gyakran találhatunk temetésekkel kapcsolatos adatokat. Már csak azért is, mert mindegyik árvaügy az örökséget hátra hagyó személy halálával indul, a temetés költségeit pedig – a többi kiadással együtt – le kellett számítani a vagyomból. De sajnos láthattunk példákat arra is, hogy kiskorú árva halálozott el. Az alábbiakban csupán a bemutatott három irategyüttes ilyen jellegű adatait tekintem át, röviden utalva az azokból levonható tanulságokra.

A Kocsis-árvák irataiban temetési költségelszámolás nem maradt fenn, de temetéssel kapcsolatos kiadásokra többször is találunk adatokat. A hagyatékot terhelő kifizetések között négy ilyen tétel is akad. Megtudjuk, hogy koporsódeszkára 5 forint 24 krajcárt költöttek: az asszony (Bognár Jánosné) koporsójához 2 forint 24 krajcárért vásároltak deszkát, leányaéra (Kocsis Jánosné) 3 forintért. György falusi kovácsnak a koporsószegekért 9 krajcárt fizettek ki. „Temetés költsége” jelöléssel egy 2 forint 28 krajcár összegű tétellel találkozhatunk; a kifizetést igazoló „nyugtatóból” kiderül, hogy Bognár Jánosné temetéséről van szó; míg a „Tényőre temetés költség” tétel 4 forint 29 krajcár összegű kiadása Kocsis Józsi temetésének kiadását jelenti. (AO, No. 812.)

Kovács Katalin temetési költségét két részletben jegyezték fel. A költségek egy része abból a nyugtatványból derül ki, melyet Gáncs János evangélikus lelkész állított ki 1840-ben, Tavaszó (április) 19. napján, 10 forint átvételéről. A részletezésből kiderül, hogy abból 5 forintot „a’ Templomra” vett fel, egy forintot a halotti bizonyítvány kiállításáért; 2 forint 30 krajcár a saját temetési stólája volt; míg

45–45 krajcár a káplánjának, illetve az iskolamesternek jutott. A másik elszámolás azokat a tételeket összegezte, melyeket a gyám, Tóth János kezéhez fizettek ki, Kovács Kati temetésével kapcsolatos kiadásaiért. A tíz tétel együttesen 12 forint 51 krajcárt tett ki. A legnagyobb kiadást a koporsó készítése jelentette: ehhez való deszkára 5 forintot, míg koporsószegekre 30 krajcárt kellett kifizetnie. A „Koporsó tsináló és Sirásoknak” két icce pálinkára 48, 4 icce borra 40 krajcárt költött.

A „Verrasztok[na]k” egy forintért 6 icce bort, kettő forintért három kenyeret vásárolt. Húsrá 1 forint 5 krajcárt, sajtra 36 krajcárt, 3 szál gyertyáért 12 krajcárt, míg a jegyző munkájáért egy forintot fizetett ki. (AO, No. 813.)

A kis Bertalan Istók eltemetetésének költségeit 13 tételben írták össze, melyek együttesen 25 forintot tettek ki (3. kép):

koporsódeszkára 2 forint 24 krajcárt, koporsószegekre 18 krajcárt költöttek;

a prédikátornak 2 forintot, a mesternek egy forint 30 krajcárt adtak;

„A’ fenn forgókra költ el fél akó bor” 6 forint értékben, míg az elfogyasztott pálinka 2 forint 48 krajcárba került;

hat font húsért 2 forint 24 krajcárt, kenyérért 2 forintot fizettek ki;

a szemfödélnek vásárolt két rőf patyolat ára egy forint 12 krajcár, a pántlikáé egy forint volt;

hat szál gyertyát is vásároltak, 24 krajcárért;

végül: az „ümög”, illetve a „Purutzka fej kötő” a varrással együtt egyaránt egy forint 30 krajcárba került. (AO, No. 805.)

Az idézett temetési költség-elszámolások részleteiből elemzése szétfeszítené e tanulmány terjedelmi kereteit (vö.: Horváth 2022), de néhány tanulságra azért szeretném felhívni a figyelmet. Így arra, hogy koporsó készítésével kapcsolatosan mindegyik forrásunkban találhatunk adatot, az egészen kiskorú árvák esetében is. Ezekből egyértelműen kiderül, hogy nem kész koporsót vásároltak, az olcsóbb megoldást választották. (A korabeli koporsóárakra: H. Csukás 1996, 150–151.)

A virrasztás kapcsán főleg azt emelik ki, mennyit költöttek az ott jelen lévőknek adott ételre és italra. Úgy tűnik, hogy borral és pálinkával kínálták őket, de előfordul a kenyér és a sajt említése is. Az utóbbi azért tartom érdekesnek, mert a kisalföldi halottas hagyományokat kutató Timaffy Lászlónak még a 20. század közepén is azt mondták adatközlői, hogy leginkább kaláccsal, borral és kemény sajttal illet megkínálni a „verázsolókat” (Timaffy 1991, 24).

Ekeai Káptalan lakozott Bertalan János, János nevezetű
arvájának halálára esett költségeinek Felírása

1.	A Predikátornak	—	—	—	—	2	"	30
2.	A Mesternek	"	—	"	—	1	"	30
3.	Defkár	—	"	—	"	2	"	24
4.	Árjegyek	"	—	"	—	"	"	18
5.	A fenn forgókra költ el fel-akó bor	—	"	—	"	6	—	—
6.	Sálinka	—	"	—	"	2	"	48
7.	Hal füst husért	—	"	—	"	2	"	24
8.	Kenyér ára	—	"	—	"	2	—	—
9.	Hal fál gyertya	—	"	—	"	—	—	24
10.	Feküvő panyolat fenn fedésnek	—	"	—	"	1	"	12
11.	Sámlika	—	"	—	"	1	"	—
12.	Ümög varrással együtt	—	"	—	"	1	"	30
13.	Purorka fejkötő varrással	—	"	—	"	1	"	30
14.	Betegségében költ rá	—	"	—	"	5	—	—
15.	Erethet járul még a Halotti Bizonyítvány	—	—	—	—	30	—	—

Összesen 317 Ft.

Élt: Kis Péter 15. Nov. 1836.

Hogy a Máltasági Munkalovonál lakó arva's pénztárától
a fenn írt díjokat az illető Atvák Anyja által kijelent
nélkül kéremhez bejuttatottam ezzel bizonyítom. Kelt Kis-
Béren, Kézitson Áron, 16. máj. 1836.

Jelenltem
Bertalan Mihály X
Kajari Lakos

Kajari János X
Kis Péter Lakos

MIN. GY. H. SZ. 14. 1. 9. 11. 805. 6. 9. ①

3. kép: Bertalan Istók temetési költségeinek elszámolása.

Fig. 3: Accounting for Istók Bertalan's funeral expenses.

Meg kell jegyezzem azt is, hogy az 1833-ig itt működő evangélikus lelkész, Halasy Mihály egy feljegyzésében nagyon elítélően nyilatkozott a halotti virrasztásról, „*melly sokszor sok héjjáavaló költséget okoz*” – ennek ellenére a szokás még a 20. század második felében is élt a faluban (Jankovits 2024, 17).

Megállapíthatjuk azt is, hogy az országosan rendletekkel tiltott (vö.: Kodolányi 1959, 252) halotti tor hagyományához Kajáron is ragaszkodtak vizsgált korszakunkban. Aligha véletlen, hogy Haubner Máté evangélikus püspök 1847-ben itt tartott vizitációjának rendelkezései között ott van a halotti tor tiltása is (Jankovits 2024, 17). Kiemelendő az is, hogy – mint Bertalan Istók esetében láhattuk – kiskorú árva temetése után is megtartották azt, pedig a szakirodalom szerint (pl.: Kunt 1987, 177) 14 év alatti gyermek halála esetén egyáltalán nem tartottak tort, vagy csak szűk körben.

Amint kiderül forrásainkból, Kajáron vizsgált korszakunkban még nem volt „hivatásos” sírásó, tehát a sírásás még – miként ekkortájt a falvak többségében (vö.: Schram 1957, 13) „közösségi munkának” számított, melyet a megboldogult távolabbi rokonai, barátai, szomszédai végeztek el. Bár Haubner Máté említett 1847. évi egyházlátogatásakor elrendeli állandó sírásó alkalmazását, ez akkor még nem valósul meg (Jankovits 2024, 17).

Összegezve megállapíthatjuk: a temetési költségelszámolások azt bizonyítják, hogy Kajáron is érvényesültek a „halott jogai”: a gyászhoz, a ravatalozáshoz, a búcsúztatáshoz, a torhoz való jog (Tárkány Szücs 1980, 112), és hogy ez érvényesült a kiskorú árvák halála esetén is. Együttal fogalmat alkothatunk arról, mit értettek ekkortájt a „tisztességes eltemetetés” fogalmán, amit végrendeletében oly sok testáló kért, amire jogot formált.

Reményeim szerint rövid tanulmányomban sikerült bemutatnom, milyen sok témában nyerhetünk adatokat az „Acta Orphanalia” irategyüttesekből; miként képet kaphattunk arról is, milyen sorsuk volt a kiskorú árváknak – és környezetüknek – Kajáron a 19. század második negyedében.

Irodalom

BALOGH Gy. – KUTAS J. (1937): *Kajár község története*. Győri Hírlap Nyomda, Győr.

GRANASZTÓI P. (2012): Ki ad többet érte? Használt tárgyak hálójában: árverések mikrovilága Kis-kunhalason (1780–1850). *Korall. Társadalomtörténeti Folyóirat* 13/50 30–62.

H. CSUKÁS Gy. (1996): *Az Mester Emberek Míveinek árazása*. Építőiparosok, famunkák, építőanyagok, asztalosok és esztergályosok árszabásai

(1626–1820). MTA Néprajzi Kutatóintézet, Budapest.

HOMOKI-NAGY M. (2005): A magyar magánjog történetének vázlata 1848-ig. JATE Press, Szeged.

HOMOKI-NAGY M. (2023): A gyámok kötelezettsége a 18–19. században. In: NAGY Janka Teodóra – BOGNÁR Szabina – SZABÓ Ernő (szerk.): *Élő jogszokások. Jogi néprajzi, jogtörténeti és jogi kultúrtörténeti tanulmányok*. Pécsi Tudományegyetem Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kar, Szekszárd, 117–125.

HORVÁTH J. (1996): A monostorkörnyék falvainak mindennapjai a 16–17. században. In: TAKÁCS Imre (szerk.): *Mons Sacer 996–1996. Panonhalma 1000 éve. I–III*. Bencés Főapátság, Panonhalma, II. 25–37.

HORVÁTH J. (2018a): Az 1848 előtti győri árva-iratok (Acta Orphanalia) jogtörténeti forrásértéke. In: NAGY Janka Teodóra (szerk.): *Kultúra- és tudományköziség a jogi néprajz és a jogi kultúrtörténet metszetében*. Pécsi Tudományegyetem Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kar, Szekszárd, 111–128.

HORVÁTH J. (2018b): Az 1848 előtti „Acta Orphanalia” irategyüttesek forrásértékéről (Győr megye iratanyaga alapján). In: NAGY Janka Teodóra (szerk.): *A jogi kultúrtörténet és a jogi néprajz új forrásai*. Pécsi Tudományegyetem Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kar, Szekszárd, 143–158.

HORVÁTH J. (2022): A 18. századi temetési költségelszámolások történeti-néprajzi forrásértékéről. In: KESZEG Vilmos – NAGY Zsolt – SZAKÁL Anna (szerk.): *Néprajzi kutatás- és tudománytörténeti tanulmányok*. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 83–106.

HORVÁTH J. (2023): A kiskorú árvákról való gondoskodás Győr megye falvaiban a 19. század első felében. In: NAGY Janka Teodóra – BOGNÁR Szabina – SZABÓ Ernő (szerk.): *Élő jogszokások. Jogi néprajzi, jogtörténeti és jogi kultúrtörténeti tanulmányok*. Pécsi Tudományegyetem Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kar, Szekszárd, 127–138.

HORVÁTH J. (2025): A kiskorú árvákról való gondoskodás az Eszterházy uradalom Győr vármegyei falvaiban a 19. század második negyedében. In: NAGY Janka Teodóra – BOGNÁR Szabina – SZABÓ Ernő (szerk.): *Jogszokáskutatás Európában és Ázsiában. Jogi néprajzi, jogtörténeti és jogi kultúrtörténeti tanulmányok*. Pécsi Tudományegyetem Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kar, Szekszárd, 309–325.

JANKOVITS B. (2024): *Szeretett falum, Kajárpéc. A 2015-ben megjelent „Kajárpéci személynevek és*

életfordulók” című könyv átdolgozott kiadása. Hazánk Kiadó, Győr.

KODOLÁNYI J. (1959): A temetők és temetkezések rendjének szabályozása a XVIII. században. *Néprajzi Közlemények* 4 244–253.

KUNT E. (1987): *Az utolsó átváltozás. A magyar parasztság halálképe*. Gondolat kiadó, Budapest.

SCHRAM F. (1957): *Temetkezési szokásaink*. Magyar Nemzeti Múzeum – Történeti Múzeum, Budapest.

SÖRÖS P. (1902): Egy falu a török időkben (Kajár, XVII. század). *Magyar Gazdaságtörténeti Szemle* 9 289–299.

SÖRÖS P. (1903): *A Bakonybéli Apátság története. Az önállóság kora 1023–1548*. Stephaneum Nyomda, Budapest.

SÖRÖS P. (1904): *A Bakonybéli Apátság története. A Pannonhalmától való függés kora 1548-tól napjainkig*. Stephaneum Nyomda, Budapest.

TÁRKÁNY SZÜCS E. (1980): A temetés jogi rendje. In: SZÖLLŐSI Gyula (szerk.): *Hajdú-Bihar temetőművészete*. Hajdú-Bihar megyei Tanács Műemléki Albizottsága, Debrecen, 109–129.

TÁRKÁNY SZÜCS E. (1981): *Magyar jogi népszokások*. Gondolat kiadó, Budapest.

TIMAFFY L. (1991): Kisalföldi halottas hagyományaink. *Műhely. Kulturális Folyóirat* 15/3 22–24.

VIKÁR T. (2000): *Szülőföldem, Kajárpéc. Kajár és Kispéc községek története a kezdetektől a jobbágyszabadításig*. Kajárpéc Község Önkormányzata, Kajárpéc.

Levéltári források

Anyakönyv = Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Digitalizált anyakönyvek, Az egyesült kispéci és kajári evangélikus gyülekezet anyakönyvei

AO = Magyar Nemzeti Levéltár Győr-Moson-Sopron Vármegye Győri Levéltára, Archivum Vetus, Győr vármegye nemesi közgyűlésének iratai, Árvaügyi iratok (Acta Orphanalia)

No. 805. Bertalan János kajári lakos hagyatéki iratai

No. 812. Kocsis Jánosné kajári árváit illető iratok

No. 813. Néhai öreg Kovács Mihály, ifj. Kovács Mihály és Kovács Péter árváit illető iratok